

REGINA LUBAS-BARTOSZYŃSKA
Kraków

KSIAŻKA ROZMÓW: PAWEŁ RODAK I PIĘCIU UCZONYCH FRANCUSKICH

Książka Pawła Rodaka i pięciu jego rozmówców: Jacquesa Le Goffa, Rogera Chartiera, Jeana Hébrarda, Daniela Fabre'a i Philippe'a Lejeune'a, pt. *Pismo, książka, lektura. Rozmowy* jest bardzo pojemna tematycznie i interesująca¹. Tematy rozmów z uczonymi francuskimi o reputacji światowej dotyczą zagadnień podstawowych w ich dorobku naukowym. Ich dobór — dokonany przez autora pomysłu, kierującego tymi rozmowami i kompozytora całości Pawła Rodaka — świadczy o dobrej znajomości zarówno

---

Adres do korespondencji: kazioba@w.kraków.pl

¹ Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, stron 325.

prac tych autorów, jak i innych historyków, antropologów, socjologów, historyków literatury. Rozmówcami Rodaka są trzej historycy (pierwsi wymienieni), jeden antropolog (Fabre) i jeden historyk literatury (Lejeune). Wprowadzenie do książki napisał Krzysztof Pomian, umieszczając dzieła pięciu uczonych na tle odnotowanego w humanistyce europejskiej i światowej zwrotu kulturowego, który przesunął uwagę z autora i twórcy na odbiorcę (widza, słuchacza, czytelnika). Skrótową prezentację każdego z tych uczonych wtopił Pomian w ramy pokoleniowe — zdobywania lub dziedziczenia tradycji programu pisma historyków francuskich „Annales”. Najstarszy — Le Goff — zdobywał ten program, trzej następni — dziedziczyli, Lejeune — nieco starszy od trzech poprzednich — uczynił go punktem wyjścia. Podziękowanie Roda-

ka — oprócz faktycznych podziękowań kierowanych do rozmówców, osób pomocnych przy powstaniu tej książki, jak spisujący rozmowy z taśmy nagrań i tłumaczący je itd. — zawiera opowieść o okolicznościach prowokujących tę książkę, sposobie odbywania rozmów w różnych miejscach i w różnym czasie.

Rozległą i różnorodną tematykę rozmów tak ujmuje nota wydawnicza zamieszczona na okładce: „[książka] prezentuje nowe zjawiska we francuskiej humanistyce, które są w Polsce mało znane, bądź nieznane. Tematy tych rozmów to: sposoby uprawiania nowoczesnej historiografii, oralność, piśmienność, druk w kulturze; książka i lektura jako przedmiot badań historycznych, autobiografia, dzienniki, zapisy codzienne jako praktyki piśmienne i jako istotne źródło w naukach humanistycznych; antropologiczny sposób rozumienia kultury”.

Dokładniejsze rozwinięcie tych skrótów myślowych przekroczyłyby ramy recenzji, tym bardziej że tematy pytań, aczkolwiek uogólnione jedną formułą tytułową, zawierają wiązanek zagadnień krążących wokół formuły tytułowej nierzadko w sposób tylko pośredni. Każdy badacz interesuje się przecież wieloma problemami, nie zawsze ściśle stykającymi się ze sobą. Przytoczmy niektóre z nich: u Le Goffa: rewolucja w historiografii i ruch „Annales”; związki z Polską (żona — z domu Dunin-Wąsowicz); długie średniowiecze; oralność, pismo i druk w średniowieczu; biografie. U Chartiera: książka, od zwoju do kodeksu; wyobrażenia zbiorowe, przyswojenia, praktyki; historia lektury jako historia kultury; wobec McLuhana. Niektóre tematy pytań skierowanych do Hébrarda: wtórny analfabetyzm i eksplozja historii kultury; złudzenia Wielkiego Podziału; Brazylia — przyszłość nauk społecznych. Niektóre tematy pytań kierowanych do Fabre’a: trzy antropologie pisma; zapisy powszednie i literatura; figury pisarza. Niektóre tematy pytań postawionych Lejeune’owi: praktyka osobista i badanie autobiografii; dzienniki osobiste i jego nośniki, dzienniki internetowe...

Tak szeroko rozrzucona tematyka pytań szczegółowych znajduje swe syntezę na dwu poziomach: na tym wskazanym wyżej, a także w postaci formuły tytułu całości rozmowy z każ-

dym z uczonych: z Le Goffem: *Problem historii*, z Chartierem — *Od historii książki do historii lektury*, z Hébrardem: *Między oralnością a piśmiennością*, z Fabrem: *Od antropologii pisma do antropologii pisarza i literatury*, z Lejeunem: *Wokół autobiografii i dzienników osobistych*.

Każdą rozmowę poprzedza nota bibliograficzna informująca o książkach i zainteresowaniach rozmówcy oraz jego fotografia. Tekst uzupełniają staranne przypisy nie skąpiące szczegółowych danych bibliograficznych przywoływanych książek czy wyjaśnień różnych kategorii i pojęć, o których mowa. Instruktywność książki zyskuje tym sposobem dodatkowe punkty.

Interesująca jest strategia stawiania pytań. Warto jej poświęcić resztę uwagi. Przygotowane wcześniej i przemyślane pytania pojawiają się w porządku obiektywnej doniosłości tematu w nauce oraz jego miejsca w dorobku danego rozmówcy. Nierzadko pytający sam sobie musi precyzować ściśle rozumienie odpowiedzi, czego przykładem może być problem najważniejszych czynników nowożytności w koncepcji „długiego średniowiecza” Le Goffa. Niektóre pytania są konsekwencją wyciągnięcia wniosku z poprzedniej wypowiedzi pytanego zgodnie z formułą „głośnego myślenia” kierującego rozmową — dzieje się tak na przykład w odniesieniu do kwestii nieistnienia istotnej nieciągłości między książką rękopiśmienną i drukowaną (rozmowa z Chartierem). Prowadzący rozmowę niejednokrotnie zmuszony jest porządkować sobie na swój sposób wypowiedzi pytanym, nie raz bardzo obficie, zwłaszcza w przypadku Chartiera i Hébrarda. Dalszym przykładem takiej pracy pytającego może być to, jak ujął w trzy opozycje historię książki z perspektywy „historii intelektualnej” czy — jak określa sam Rodak — „historii mentalnej” (opozycja między kulturą elitarną a masową, między twórczością a konsumpcją, między historią faktów i fenomenów a historią wyobrażeń zbiorowych). Dla Chartiera są to raczej pojęcia niż opozycje, ale dostosowuje się do kategorii kierującego rozmową. Innym przykładem zabiegów Rodaka zmierzających do dopełniania uzyskanych odpowiedzi jest bliższe określenie kategorii „nowy czytelnik” i związane jej z problemem tożsamości (zwłaszcza w rozmowie z Hébrardem).

W stosunku do Lejeune'a, którego Rodak zna osobiście i jego teorię autobiografii oraz dziennika realizuje w swych pracach, pojawiają się pytania zawierające syntezę cech specyficznych jego teorii (na przykład pytanie o autobiografizowanie pracy badawczej oraz dwutorowość pisania: naukowego i dziennikowego). Wysuwa też Rodak wątpliwości, czy raczej prowokuje Lejeune'a do wyjaśnień, dlaczego Georges Gusdorf nie miał racji przesuwając początki autobiografii do czasów Adama i Ewy lub dlaczego uważa, że dzienniki internetowe nie dokonują ekshibicjonizmu (wewnętrznego). Wobec Fabre'a Rodak wątpliwość wysuwa w związku z podnoszoną przez niego desakralizacją kultury i posługiwaniem się pismami sakralnymi jako dokumentami kultury jednocześnie. Zdarsza się pytającemu pójść dalej niż tylko zgłoszenie wątpliwości. Potrafi, choć niezwykle rzadko, się sprzeciwić i pozostać przy swoim. Wyraża niezgodę na umniejszanie przez Hébrarda rangi samotnej pracy ludzi nauki przy biurku z książką na rzecz wyolbrzymiania znaczenia praktyk oralnych. W postawie kierującego rozmowami dominują jednak uprzejmość i skromność. Potrafi przyjąć odpowiedzi, które nie w pełni czynią zadość jego pytaniom albo odpowiadają tylko na jeden ich człon. Tak postępuje na przykład w stosunku do odpowiedzi Le Goffa na pytanie o historię globalną, całościową Europy i świata albo w stosunku do odpowiedzi Hébrarda na kwestie zapowiedziane tytułem: „Strukturalizm czyli prawdziwy koniec świata klasycznego”, gdzie problem strukturalizmu nie został wyjaśniony w sposób zadowalający.

Uderza w rozmowach generalna aprobata przez rozmówców pytań i dopowiedzeń pytającego, który przywołuje czasem nazwiska lub tytuły książek innych badaczy piszących na podobny temat.

Wielokrotnie powracający w rozmowach z kilkoma uczonymi problem „wielkiego podziału” między oralnością i piśmiennością znajduje w Rodaku zwolennika, znającego książki Waltera Onga i Jacka Goody'ego, co ujawnia się zwłaszcza wtedy, gdy rozmówca umniejsza jego wagę (na przykład Hébrard). W związku z tym problemem i kwestią mediów wraca też często nazwisko Marshalla McLuhana oraz stwierdzenie, że jego teorie już przebrzmiały. Spośród innych przywoływanych kilkakrotnie nazwisk uczonych należy wymienić Norberta Eliasa wraz z tematem książki, zachowań i praktyk.

Książka rozmów z pięciu humanistami francuskimi współczesności pokazuje również narodziny nowych dyscyplin w obrębie nauk humanistycznych, czemu sprzyjał zwrot kulturowy, o którym pisał Pomian we wstępie: szeroko pojętej antropologii wraz z jej różnymi typami, historii książki, historii lektury itd. Dowiadujemy się, jak znaczące są dla tych nowych nauk proste zachowania ludzkie, przedmioty i gesty, na przykład sposób ustawienia krzesel przed domem do rozmów sąsiedzkich wieczorem, sposób ułożenia książek w bibliotece, lektury, karteczka modlitwy w miejscu składania modlitw w Lourds, zapis kalendarzowy prostych pastery; jak do rangi tekstu literackiego może urosnąć stonowany, dyskretny, ale prawdziwy zapis dziennikowy codzienności itd. Książka rozmów Rodaka z humanistami francuskimi odświeża nam także fluktuacje żywotności lub ulotności wielu teorii socjologicznych i antropologicznych zrodzonych w drugiej połowie XX wieku i nieustanne pączkowanie nowych o prawdopodobnie, choć niekoniecznie, równie „krótkim trwaniu”, by zakończyć parafrazą słów przywoływanego w pierwszej rozmowie Fernanda Braudela.